

PODALJŠANO ZAPOSLOVANJE IN ODLOŽENO UPOKOJEVANJE

Za Slovenijo velja, da se prebivalstvo hitro stara, povečuje se delež prebivalstva, starejšega od 65 let, in zmanjšuje se delež prebivalstva v aktivni dobi. Na to vplivajo demografski dejavniki, kot so rodnost, umrljivost in migracije, ter sedanja struktura prebivalstva, ki skupaj določajo bodoče gibanje števila in strukture prebivalstva.

Rodnost: po letu 1980 je rodnost v Sloveniji močno upadla, povprečna starost mater ob porodu pa se je povečevala. Tako je v letu 2003 stopnja celotne rodnosti znašala samo 1,2 otroka na žensko v rodni dobi. To je bila takrat ena najnižjih vrednosti v svetu nasploh. V obdobju od leta 2003 do 2008 je porasla na 1,53 otroka na žensko in se nato ustalila na vrednostih med 1,5 in 1,6. Zadnji podatek, ki je na voljo, je za leto 2013 in znaša 1,55 otroka. Rodnost naj bi se v prihodnosti postopno dvigovala do vrednosti 1,75 otroka.

Kako veliko učinke je imelo zviševanje starosti mater ob porodu, najbolje prikaže ocena, da se je v obdobju zadnjih 25 let v povprečju vsako leto rojevalo 20 % manj otrok, kot bi se jih sicer, saj je vsaka peta ženska rodnost odložila v eno leto višjo starost. Vsaka generacija mladih, ki sedaj vstopa na trg dela, je torej za okrog 20 % oziroma 5 tisoč oseb manjša, kot bi bila sicer – in to vsako leto! Zato bomo imeli iz tega naslova v prihodnjih desetletjih za okrog 25 krat po 5 tisoč, torej skupaj okrog 125 tisoč manj oseb v delovni starosti, kot bi jih imeli sicer. Ustrezno manjše bo tudi število žensk v rodni dobi, kar bo negativno vplivalo na število živorojenih otrok v prihodnjih desetletjih.

Umrljivost: v Sloveniji se je v preteklosti zniževala s še hitrejšim tempom, kot je bilo predvideno s projekcijami. Življenjsko pričakovanje se je tako v obdobju 2002-2012 povišalo za 2,8 leta za ženske in kar za 4,5 leta za moške. Z drugimi besedami, v tem obdobju se je pričakovano trajanje življenja ob rojstvu podaljševalo za skoraj 9 ur na dan. Hkrati pa naj bi se življenjsko pričakovanje še nadalje podaljševalo: v obdobju od leta 2013 do 2060 naj bi se torej življenjsko pričakovanje ob rojstvu za ženske povišalo za 5,6 let, za moške pa za 7,2 let.

Migracije: od leta 1993 pa do leta 2006 so se v Sloveniji neto migracije gibale na ravni okrog 2500 oseb letno. V letih 2007 do 2009 so neto priselitve znašale skoraj 15 tisoč neto priseljenih letno. Nato pa je ob nastopu krize v letu 2010 sledil močan upad, saj se je v obdobju od 2010 do 2013 v povprečju neto priseljevalo samo še 700 oseb na leto. V vseh prvih treh četrtletjih leta 2014 so bile neto selitve celo rahlo negativne, kar pomeni, da se je iz Slovenije odselilo več oseb, kot pa se jih je v Slovenijo priselilo. Ker pa so vrednosti v zadnjih nekaj letih bistveno nižje, se postavlja vprašanje, ali bo Slovenija v prihodnje res uspela privabljati tolikšno število neto priseljenih vsako leto, kot jih predpostavlja Eurostat – namreč, da se bo do leta 2060 vsako leto v Slovenijo priseljevalo od 4 do 6 tisoč prebivalcev več, kot pa se jih bo iz Slovenije odseljevalo. Če predpostavljenega neto priseljevanja v Slovenijo v prihodnje ne bo, bo staranje prebivalstva bistveno bolj intenzivno.

Obstoječa starostna struktura prebivalstva: je rezultat umrljivosti, rodnosti in migracij v preteklih desetletjih. Je dana in je trenutno v Sloveniji z ekonomskega vidika zelo neugodna. Številčne generacije, rojene v obdobju izbruha rodnosti («baby-boom» generacije) po drugi svetovni vojni, se začenjajo upokojevati. Na drugi strani začenjajo vstopati na trg dela in v rodno dobo generacije, rojene v času nizke rodnosti, ki so zato malo številčne. Skupaj z visokim in naraščajočim življenjskim pričakovanjem bomo tako v bodoče priča močnemu staranju prebivalstva tudi v primeru morebitno ugodnih gibanj glede rodnosti in migracij. Tako bo v prihodnje mogoče pritisk na javnofinančni sistem zgolj blažiti z migracijami in višjo rodnostjo, nikakor pa ne zaustaviti oziroma rešiti.

Projekcije števila in strukture slovenskega prebivalstva: glede na opisane trende projekcije napovedujejo zgolj minimalne spremembe v številu prebivalstva, a velike spremembe v starostni strukturi prebivalstva. V letu 2013 so prebivalci v delovni starosti predstavljali slabi dve tretjini (63,4 %) vseh prebivalcev, ta delež pa naj bi se do leta 2050 zmanjšal na zgolj okrog eno polovico (50,5 %) vseh prebivalcev in se na tej ravni ustalil. Na drugi strani pa naj bi se delež starejših (stari 65+) povišal s 17,3 % v letu 2013 na kar 29,9 % vseh prebivalcev v letu 2050 in se nato na tej ravni ustalil. **Delež starejših prebivalcev se bo torej v prihodnjih 35-ih letih skoraj podvojil.**

Vzdržnost pokojninskega sistema: pričakovane demografske spremembe ne bodo vplivale ugodno na pokojninski sistem, saj se bosta tako število kot delež delovno aktivnega prebivalstva zmanjševala, delež upokojencev povečeval, obenem pa se bo podaljševal čas prejemanja pokojnine. Obstoječi pokojninski sistem dolgoročno ni vzdržen, zato je nujna nova reforma, ki mora hkrati zagotavljati primerno višino pokojnin, solidarnost in izvedljivost v praksi (ustrezno prilagajanje trga dela za omogočanje večje zaposljivosti in ohranjanje zaposlenosti starejših). Rezultati kažejo, da naj bi se pokojnine kot delež v BDP v obravnavanem obdobju povečale za nekaj manj kot 4 odstotne točke. K temu je treba prišteti še 0,4 odstotne točke prirasta prispevka za zdravstveno zavarovanje upokojencev. V praksi si takšnega razvoja dogodkov ne moremo privoščiti in pričakujemo lahko, da bo nova pokojninska reforma odpravila ali vsaj pomembneje omilila pričakovano poslabšanje stanja pokojninske blagajne. Brez nadaljnjih sprememb pokojninske zakonodaje bi začel tekem 2020-ih let delež javnofinančnih izdatkov za pokojnine, izraženih v odstotku BDP, hitro naraščati, medtem ko bi bili prihodki pokojninske blagajne približno konstantni. Možni ukrepi za zamejitev razkoraka med izdatki in prihodki so: (a) podaljševanje števila let v zaposlenosti; tu imamo v mislih predvsem poviševanje starosti ob upokojitvi, pa tudi daljše ostajanje v zaposlenosti, (b) poviševanje virov za financiranje, predvsem prispevkov za pokojninsko blagajno, in (c) zniževanje višine pokojnin. Seveda je možna tudi kombinacija zgornjih ukrepov. Izmed navedenih možnosti je aktualno predvsem povečevanje števila let v zaposlenosti, ostala dva ukrepa pa sta manj primerna za vse udeležence. Dosedanje raziskave in izračuni učinkov sprememb na pokojninski sistem kažejo na nujen dvig stopenj zaposlenosti v starostnem razredu 55-74 let, ki je še bolj izrazit za ženske.

Nedvomno to prinaša pomembne izzive na ravni posameznika, podjetij in celotne družbe, da bi skupaj lahko dosegli zastavljene cilje podaljšanega zaposlovanja in odloženega upokojevanja. Potrebno bo poskrbeti za

ukrepe, ki bodo spodbudili zaposlene za odloženo upokojevanje (na primer višji odmerni odstotki pri višji doseženi starosti, pridobivanje trajnega povečanja pokojnine tudi po 65. letu starosti). Hkrati pa bo potrebno poskrbeti za zaposlene, ki jim zdravstveni ali osebni razlogi ne bodo dopuščali delovne aktivnosti do zahtevane starosti, in jim s primernimi ukrepi omogočiti izhod s trga dela (obstoječe invalidske pokojnine in nadomestila za delovne invalide, prej dostopna delna upokojitev). Pri oblikovanju ukrepov bo potrebno zasledovati načelo, da se mora delo izplačati tudi v vseživljenjski perspektivi, kar pomeni, da morajo biti prejemki tistega, ki je delal dlje, višji od prejemkov osebe, ki je delala manj časa.

Trg dela: za dejansko izvedljivost reforme pokojninskega sistema moramo nujno predhodno zagotoviti ustrezne razmere na trgu dela. K temu bodo najbolj prispevala ugodna gospodarska gibanja. Najpomembnejši odziv EU in Slovenije na demografske spremembe in globalno konkurenco je vlaganje v človeški kapital, saj bo le to omogočalo dvig produktivnosti in posledično nova delovna mesta. Pri tem niso pomembne le ustrezne kompetence, ki jih prebivalci pridobijo predvsem z izobraževanjem in usposabljanjem, temveč tudi ustrezno institucionalno okolje in politike, ki bodo spodbudile posameznika, da bo vzdrževal, nadgrajeval in uporabljal lastne sposobnosti. To zahteva usklajeno delovanje države na področju ekonomske politike, izobraževalnega sistema, sistema socialnih transferjev in politike trga dela. Izkušnje uspešnih članic EU kažejo, da to zahteva tudi kombinacijo ukrepov na državni in regionalni ravni. Kljub majhnemu trgu dela v Sloveniji so razlike med posameznimi statističnimi regijami velike.

Zagotavljanje podaljšane zaposljivosti je odgovornost posameznikov, podjetij, in države. Tako se morajo posamezniki zavedati, da zagotavljanje večje zaposljivosti tudi v višji starosti terja vključevanje v proces vseživljenjskega učenja in zdrav način življenja. V podjetjih se morajo delodajalci zavedati dejstva staranja zaposlenih in pomena uvajanja t.i. »age managementa« (sodelovanje mladih in starejših zaposlenih, prilagajanje delovnih pogojev, usklajevanje poklicnega in zasebnega življenja, ...). Država mora s strategijo aktivnega staranja skrbeti za ustrezno informiranje posameznikov in podjetij, da se lahko pravilno odločajo (transparentnost pokojninskega sistema, posledice podaljševanja zaposlenosti), spodbujati starejše k čim daljši delovni aktivnosti, spodbujati zaposlovanje starejših kot tudi njihovo vključevanje v izobraževanje in usposabljanje ter spodbujati podjetja, da se pravočasno spopadejo z izzivi dolgožive družbe.